

УДК 930–051(=411.16)(477.83–25)“189/192”

МОЙСЕЙ ШОРР І МАЙЄР БАЛАБАН У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Вацлав ВСЖБЕНЄЦ

Державна вища технічно-економічна школа імені о. Броніслава Маркевича в Ярославі,
Жешувський університет,
відділ історії та культури євреїв

Багато відомих учених мали тісний зв'язок зі Львовом та його середовищем. До них належать і єврейські історики Мойсей Шорр та Майєр Балабан, які започаткували сучасну єврейську історіографію. Їхні цінні публікації, присвячені історії та культурі єврейського населення, яке проживало у Центрально-Східній Європі, надалі актуальні та мають важливе значення для сучасної історичної науки.

Ключові слова: євреї, Львівський університет, Львів, історичні науки, історія євреїв, культура євреїв.

Львів, як столиця Галичини, в період її автономії був важливим центром економічної, політичної, наукової та культурно-просвітницької діяльності. Місто акумулювало тоді багато представників польської, української та єврейської національностей. Ідеологічні та культурні перетворення, які відбувалися серед цих груп населення Львова в кінці ХІХ і на початку ХХ ст. суттєво вплинули на розвиток усієї Галичини. Проходило швидке демографічне зростання міста. У 1880–1910 роках загальна кількість його населення збільшилася з 109 746 до 206 113, а кількість самих євреїв зросла також майже вдвічі – з 30 961 до 57 387¹. Швидке зростання населення міста було спричинене, значним чином, міграційними процесами. До Львова часто приїжджали люди, котрі шукали роботу та кращі умови життя. Завдяки зростанню рівня польської освіти частина єврейського населення, особливо інтелігенція, піддалася процесу колонізації. Проте, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. зменшувався вплив прибічників асиміляції на користь сіоністів².

Багатонаціональний характер Львова загалом та Львівського університету зокрема, призвів до формування низки суспільних розшарувань, але у той самий час створював можливість для практичного втілення принципів толерантності та гуманізму, яким залишилися вірні до кінця життя єврейські історики Мойсей

¹ Wasiutyński B. Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium statystyczne / B. Wasiutyński. Warszawa, 1930. S. 116; *Wierzbieniec W.* Żydzi w województwie lwowskim w okresie międzywojennym. Zagadnienia demograficzne i społeczne / Waclaw Wierzbieniec. Rzeszów, 2003. S. 49.

² *Wierzbieniec W.* The Processes of Jewish Emancipation and Assimilation in the Multiethnic City of Lviv during the Nineteenth and Twentieth Centuries / Waclaw Wierzbieniec // Harvard Ukrainian Studies. 2000. Vol. XXIV. S. 236–237.

Шорр і Майєр Балабан. Вони мали тісний зв'язок зі Львовом та Львівським університетом ще до Першої світової війни.

М. Шорр був не тільки одним з найбільш видатних єврейських істориків у Європі, сходовознавцем, але й дуже авторитетним рабином, суспільним та політичним діячем. Він намагався поєднувати наукову та громадську діяльність. М. Шорр, без сумніву, належить до найвідоміших істориків серед польських євреїв. Він належав до невеликої групи людей, котрі започаткували проведення досліджень з історії Стародавнього Сходу. Значну частину своїх цінних і часто інноваційних праць він присвятив історії євреїв на теренах Польщі у старопольські часи. Період перебування у Львові (ще до початку Першої світової війни) був для М. Шорра дуже важливим з огляду на наукову діяльність: це був той час, коли він почав співпрацювати з Львівським університетом³.

М. Балабан, який також мав зв'язки зі Львовом ще до Першої світової війни, був істориком і педагогом. Як і М. Шорр, він заклав основи історіографії єврейської громади в Галичині. М. Балабана можна віднести до числа найвідоміших істориків, які займалися єврейською тематикою. У своїх працях, які мали глибоку теоретичну основу, він зосереджував увагу, головним чином, на культурних тенденціях і релігійних рухах у єврейських громадах. Підкреслюючи самостійність і самобутність історії євреїв, М. Балабан вказував на історичні зв'язки євреїв з польською державністю та культурою і їхній вагомий внесок упродовж століть у багату художню та інтелектуальну культурну спадщину⁴.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. завдяки М. Шорру, М. Балабану, а також Соломону Буберову, Єхескелову Каро, Самуїлу Вольфу Гутману, Зигмунту Таубс-Сенсу, Якубу Шаллову, Леву Фройнду, Бернарду Гауснеру, Лебову Брауде у Львові почало формуватися товариство, яке займалося юдейськими науками, і перш за все – історією євреїв. У 1903 р. С. В. Гутман, який був рабином Поступової Синагоги, разом з З. Таубс-Сенсом, викладачем юдаїзму, створили Єврейське наукове товариство, членом якого став також і М. Шорр. Це товариство до 1905 р. проводило активну діяльність, зокрема, організовувало наукові лекції та дискусії. У 1910 р. активну роботу товариства відновлено завдяки рабину Л. Фройнду (приятелю М. Шорра і М. Балабана), який тоді працював учителем юдаїзму в одній з державних середніх шкіл⁵.

---

³ *Chonigsman J. Z badań nad lwowskim okresem działalności naukowej, dydaktycznej i społecznej Mojżesza Schorra / J. Chonigsman, W. Wierzbieniec // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Red. J. Maternicki i L. Zaskilniak. Rzeszów, 2004. T. II. S. 218–219; Wierzbieniec W. Mojżesz Schorr (1874–1941) / Waclaw Wierzbieniec // Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku / Pod red. J. Maternickiego. Rzeszów, 2007. S. 401.*

⁴ *Wierzbieniec W. Z badań nad lwowskim okresem życia i działalności Majera Bałabana / Waclaw Wierzbieniec // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / Red. J. Maternicki i L. Zaskilniak. Rzeszów, 2005. T. III. S. 296–297.*

⁵ *Almanach żydowski / Pod red. H. Stachla. Lwów ; Warszawa ; Poznań, 1937. S. 276; Balaban M. Historia lwowskiej synagogi postępowej / M. Balaban. Lwów, 1937. S. 160, 174, 217.*

У другій половині XIX і на початку XX ст. Львів, а саме Львівський університет став центром розвитку сучасної польської, української та єврейської історіографії. Тут повною мірою почала розвиватися професійна (критична) історіографія Львова.

Про важливе історичне значення Львова, який мав багатонаціональний характер, свідчив, зокрема, той факт, що у 1860–1918 роках він налічував близько двохсот дослідників минулого, редакторів історичних джерел, популяризаторів історії, авторів наукових праць та щоденників. У Львівському університеті були створені добрі умови для проведення наукових досліджень, які стосувалися історії євреїв на території польських земель⁶. М. Шорр, М. Балабан і Ігнаці Шіпер скористалися цими умовами й одержали підтримку зі сторони інших працівників цього вищого навчального закладу. Вони належали до середовища галицьких істориків початку XX ст., до групи відомих учених, які займалися історією польських євреїв. Спільною рисою цих трьох істориків, завдяки їхній допитливості, чесності та ерудиції, була наявність докторських дисертацій, а також інших наукових праць, які відзначалися високим науковим рівнем. Завдяки своїм науковим працям, усі три науковці стали переможцями конкурсу імені Іполіта Вавельберга, який організувала кафедра філософії Львівського університету. Мета цього конкурсу полягала у сприянні проведенню наукових досліджень з історії євреїв, які проживали на польських теренах. Як результат, завдяки одержанню грошової премії, дослідники змогли опублікувати свої праці: М. Шорр – *“Євреї в Перемишлі до кінця XVIII століття”* (1903), М. Балабан – *“Львівські євреї на зламі XVI та XVII століть”* (1906), І. Шіпер – *“Дослідження економічних відносин євреїв у Польщі в період середньовіччя”* (1911). Разом з іншими публікаціями цих авторів, вищезгадані праці були результатом проведення систематичних досліджень з історії життя польських євреїв, розпочатих ще на початку XX ст. Вони мали важливе значення також для розвитку єврейської історіографії, на той час – невід’ємної частини польської історіографії⁷.

М. Шорр народився 10 травня 1874 р. у Перемишлі, тут він виріс і провів свої шкільні роки. У 1893 р. закінчив гімназію й отримав атестат зрілості. Він вибрав навчання на факультеті історії та філософії Віденського університету, яке одночасно поєднував з навчанням у Віденській семінарії. З 1897 р. майбутній учений навчався також на філософському факультеті Львівського університету, який закінчив у 1898 р., отримавши докторський ступінь (його докторська дисертація під назвою *“Організація євреїв у Польщі з найдавніших часів аж до 1772 року”* була опублікована наступного року)⁸.

⁶ Pisulińska J. Lwowskie środowisko historyczne w okresie międzywojennym (1918–1939) / J. Pisulińska. Rzeszów, 2012. S. 24, 27, 42.

⁷ Maternicki J. Historiografia Polska XX wieku / J. Maternicki. Wrocław, 1982. Cz. I: Lata 1900–1918. S. 140–141.

⁸ Goldberg J. Mojżesz Schorr – historyk polskich Żydów / J. Goldberg // Śladami Polin. Studia z dziejów Żydów w Polsce / Pod red. J. Tomaszewskiego. Warszawa, 2002. S. 78–93; Tenże. Mojżesz Schorr pionier badań dziejów Żydów polskich / J. Goldberg // Schorr M. Żydzi w Przemyślu do końca XVIII wieku. Wyd. 2. Jerozolima, 1991. S. (9)–(22).

М. Шорр намагався послідовно виконувати вимоги щодо розробки та видавництва історичних джерел. Підтвердженням цього була публікація праці “Євреї в Перемишлі в кінці XVIII століття. Розробка та публікація архівних матеріалів” (1903), за яку він отримав вищезгадану премію. У першій частині цієї монографії він представив історію євреїв Перемишля, починаючи з XV ст. й аж до 1765 р., приділивши особливу увагу, як і у своїй докторській дисертації, проблемам державного управління та питанням внутрішньої організації єврейської громади. Тоді як у другій, набагато більшій частині цієї монографії М. Шорр представив джерела інформації – 145 латинських і польських документів, яким приділялася велика увага з королівського боку (угоди, штрафи і статuti), а також 23 документи гебрейською мовою, які були копіями книги єврейського суду священнослужителів і книги протоколів єврейської гільдії кравців⁹. Опубліковані документи становлять велику джерельну базу не тільки з історії єврейської громади у Перемишлі, але й з історії євреїв у більш широкому національному масштабі¹⁰.

На початку XX ст. М. Шорр, окрім досліджень з історії євреїв у Польщі, почав вивчати та проводити дослідження з асирології та історії Стародавнього Сходу, які сприяли його подальшій науковій кар’єрі. Отримавши стипендію від Міністерства врівизнань та освіти та підтримку працівників кафедри філософії Львівського університету, він у 1902–1903 роках виїхав до Берліна, де вивчав сходознавство під керівництвом професора Фрідріха Деліча. Згодом, упродовж 1905/1906 навчального року він поглибив свої знання щодо східних мов у Відні під керівництвом видатного семітолога професора Давида Генріха Мюллера. Проводячи новаторські дослідження з історії стародавніх Вавилону та Ассирії, М. Шорр у той самий час підготував праці, які стали основою для написання його докторської дисертації¹¹. Ці публікації викликали великий інтерес і визнання серед сходознавців, про що свідчать численні відгуки¹².

З 1907 р. М. Шорр розпочав клопотання про написання докторської дисертації на філософському факультеті Львівського університету¹³. В результаті було створено комісію, яка мала прийняти рішення про його допуск до написання докторської дисертації. До складу комісії увійшло вісім відомих професорів Львівського університету – істориків, філософів, філологів (Ян Антонець Болос, Броніслав Дембінський, Людвік Фінкель, Кароль Гадачек, Юзеф Калленбах, Броніслав Кручкєвич, Казімеж Твардовський і Станіслав Закшевський).

⁹ Schorr M. Żydzi w Przemyślu do końca XVIII wieku. Opracowanie i wydawnictwo materiału archiwalnego / M. Schorr. Lwów, 1903.

¹⁰ Goldberg J. Mojżesz Schorr – historyk... S. 83–84.

¹¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 26, оп. 5, спр. 2143, арк. 94; Żebrowski R. Op. cit. S. 31–32, 200–201.

¹² Urbańczyk S. Polscy językoznawcy żydowskiego pochodzenia / S. Urbańczyk // Prof. Mojżesz Schorr. Materiały z sesji naukowej. Kraków. 16.XI.1993. Kraków, 1995. S. 20–21.

¹³ Żebrowski R. Mojżesz Schorr i jego listy do Ludwika Gumplowicza. Warszawa, 1994. S. 198.

20 червня 1908 р. комісія позитивно вирішила питання М. Шорра щодо допуску до написання докторської дисертації¹⁴. Предметом базової оцінки наукової роботи мала бути праця зі семітської філології “*Старі вавилонські правові документи періоду Першої Вавилонської династії*”, видана Віденською Академією Наук, тоді як праця з історії Стародавнього Сходу – “*Вавилонська держава і суспільство за часів династії Хаммурапі*” була опублікована у виданні “*Kwartalnik Historyczny*”¹⁵.

6 грудня 1909 р. М. Шорр склав екзамен на одержання наукового ступеня доктора наук (габілітованого професора). На ньому були присутні професори філософського факультету Львівського університету під головуванням декана професора Юзефа Нусбаума; присутнім був і професор Д. Г. Мюллер, котрий прибув з Відня¹⁶. Другий рецензент, професор Людвік Дворжак був відсутній з поважних причин¹⁷. Під час екзамену М. Шорру задавали запитання чотири професори (більшість з них задавав Д. Г. Мюллер). Вони стосувалися, в основному, історії Стародавнього Сходу, поділу семітського алфавіту, граматики асиро-вавилонської мови, теорії Бертшена, арабської граматики, норм права, які містяться у Кодексі Хаммурапі. Запитання професора Л. Фінкеля стосувалися принципів хронології за часів правління династії Хаммурапі, а також походження семітських народів. Професор Станіслав Вітковський задав запитання з історії семітських народів та про значення хроніки Беросса, тоді як професор К. Гадачек запитав про нове лінгвістичне відкриття в області грецької культури та про лінеарне (лінійне) письмо. Аналізуючи перебіг екзамену, можна стверджувати, що він відображав відповідний рівень тодішніх знань про Стародавній Схід¹⁸. Доказом цього була також габілітаційна лекція на тему “*Економічна система вавилонської держави за часів правління Хаммурапі (2060–1760 до н. е.)*”, з якою виступив М. Шорр 7 грудня 1909 р. Як і відповіді на запитання, так і виступ з лекцією мали величезний успіх.

У результаті, після закінчення лекції, з ініціативи професора Л. Фінкеля було одноголосно прийнято рішення про присвоєння М. Шорру *venia legendi*, тобто дозвілу на читання лекцій зі семітських мов та історії Стародавнього Сходу в університеті, а це означало, що він мав право займати професорську посаду в цій галузі науки¹⁹. Міністерство віровизнань та освіти затвердило цю постанову філософського факультету Львівського університету 12 березня 1910 р²⁰. М. Шорр прийняв пропозицію щодо працевлаштування у Львівському університеті на посаді доцента, а з 18 квітня 1916 р. працював на посаді професора²¹.

¹⁴ ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 2143, арк. 1–2.

¹⁵ Там само, арк. 33.

¹⁶ Там само, арк. 26.

¹⁷ Там само, арк. 32.

¹⁸ Там само, арк. 26–27.

¹⁹ Там само, арк. 8, 24.

²⁰ Там само, арк. 50.

²¹ Там само, арк. 67, 94.

Інформація щодо призначення М. Шорра доцентом Львівського університету була схвально сприйнята єврейською інтелігенцією Львова²². В часописі “Wychowanie i Oświata”, який на початку червня 1910 р. був авангардним часописом учителів юдаїзму в Галичині, йшлося про те, що доктор М. Шорр є першим, хто викладатиме історію та східні мови в університеті. Лекційними курсами нового доцента в поточному півріччі мали бути арабська мова і вавилонсько-асирійська мова²³.

Важливе місце у діяльності М. Шорра займала громадська діяльність у різних єврейських організаціях, у тому числі – в “Тоупбеєхал”, а також у “Товаристві вчителів релігії Мойсея у середніх школах Галичини”, товаристві “Опіка” (надавало матеріальну підтримку єврейській молоді, що навчалася у середніх школах), Центральному комітеті з питань піклування єврейськими сиротами у Львові, Єврейському комітеті порятунку, Товаристві єврейської національної і середньої школи. Проте, особливо важливим для М. Шорра була діяльність у Львівській ложі “Леополіс” ‘В’ nei В ‘ rith, до якої він належав з 1901 р., а згодом, в 1921 р., став її головою. До цієї організації належала єврейська еліта, яка впливала на духовне, політичне та економічне життя Львова, зокрема, М. Балабан, Генріх Хещелес (головний редактор сіоністської газети “Хвиля”), Леон Райх (лідер сіоністів Східної Галичини)²⁴.

М. Балабан мав дуже тісні родинні зв’язки зі Львовом, оскільки його родичі жили у цьому місті з давніх-давен. Він народився 20 лютого 1877 р. і походив з родини купців і друкарів, генеалогія якої розпочинається у другій половині XVII ст. (це було записано в архівних документах Львова). Після закінчення початкової школи, упродовж 1887–1895 років М. Балабан навчався у Четвертій львівській гімназії²⁵. Він був дуже старанним учнем, що підтверджують документи про успішність²⁶. У цій школі М. Балабан здобував середню освіту, а також поглибив знання про юдаїзм, необхідні у навчанні та для проведення подальших досліджень з історії та культури євреїв. На уроках юдаїзму, призначених для єврейських студентів, він не лише поглиблював свої знання про принципи віросповідання, накази, заборони чи обов’язкові молитви та проведення богослужіння, але й мав можливість ознайомитися з географією Палестини і багатомітовою історією євреїв, у тому числі, з деякими особливостями проживання євреїв на польських землях²⁷.

²² Wychowanie i Oświata. 1910. N 41–43. S. 6.

²³ Wychowanie i Oświata. 1910. N 46–48. S. 7.

²⁴ Almanach żydowski... S. 299–301; Archiwum Związku Stowarzyszeń Humanitarnych “В’ nei В’ rith” w Krakowie (1892–1938). Zarys dziejów Związku, historia zespołu i inwentarz / Oprac. B. Czajacka. Kraków, 1994. S. 24; Chonigsman J. Bnej – Brit wo Lwowie. Istoryczeskij ocerk / J. Chonigsman. Lwow, 1999. S. 12, 15–16, 27, 31.

²⁵ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові), ф. 174, оп. 1А, спр. 62, арк. 1.

²⁶ Sprawozdanie Dyrektora C. K. IV Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1891. Lwów, 1891. S. 93.

²⁷ Ibid. S. 43–44.

Великий вплив на захоплення М. Балабана наукою і на його подальшу професійну діяльність мали вчителі релігії, котрі працювали в гімназії – Яків Клайн та Йосиф Кобак (серед львівських євреїв вони були відомі, як розумні та досвідчені педагоги). Перед тим, як зайняти посаду вчителя у Четвертій львівській гімназії, публіцист Я. Клайн багато років працював редактором тижневика “Der Israelit”. Натомість Й. Кобак, котрий як і М. Балабан був “дитиною” Львова, мав наукове звання доктора й був рабином. Він отримав велике міжнародне визнання завдяки науковому журналу “Jeschurun. Zeitschrift für die Wissenschaft des Judentums”, який видавав на івриті та німецькою мовою. У Львові Й. Кобак був відомий завдяки тому, що на початку 80-х років створив просвінське товариство Мікра Кодеш, для членів і прихильників якого викладав історію євреїв, а також інші предмети, пов’язані з нею²⁸.

Після закінчення гімназії, у 1895 р. М. Балабан розпочав навчання у Львівському університеті²⁹. Для вищих студій він обрав юридичний факультет, який користувався великою популярністю і репутацією у єврейській громаді Львова, з огляду на можливість отримання професії, яка б забезпечила гідне життя і соціальний статус³⁰. Слід зазначити, що в період автономії Галичини, як у Львівському університеті, так і в Ягеллонському університеті Кракова молодь обирала, в основному, навчання на медичному та юридичному факультетах³¹. У результаті, серед євреїв помітно збільшувалася кількість лікарів і адвокатів, які становили еліту єврейської громади як у великих міських центрах, так і невеликих містечках³². Однак, М. Балабан юридичний факультет не закінчив. У 1897 р. йому довелося залишити навчання через важке матеріальне становище, в якому опинилася його родина. Загалом, він вивчав правознавство упродовж чотирьох семестрів, два з яких були зараховані; через декілька років він знову став студентом Львівського університету, проте вже іншого факультету³³.

М. Балабан переїхав зі Львова й учителював у декількох місцевостях Галичини, зокрема у Глинянах. У 1900 р. він повернувся до Львова. Тут, як і

---

²⁸ Sprawozdanie Dyrektora C. K. IV Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1894. Lwów, 1894. S. 42; *Balaban M.* Historia Lwowskiej synagogi postępowej / M. Bałaban. Lwów, 1937. S. 118, 128, 131–132, 154; *Polski słownik judaistyczny / Oprac. Z. Borzumińska i R. Żebrowski.* Warszawa, 2003. S. 793.

²⁹ Sprawozdanie Dyrektora C. K. IV Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1895. Lwów, 1895. S. 115.

³⁰ *Szulkin M.* Prof. dr Majer Bałaban (w stulecie urodzin) / M. Szulkin // *Biuletyn ŻIH.* 1977. N 1. S. 3.

³¹ *Cieszyński A.* Czy i jak należy przeciwdziałać nadmiernemu przyrostowi lekarzy w Polsce / *A. Cieszyński.* Lwów, 1923. S. 9–13; *Kulczykowski M.* Żydzi – studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie autonomicznej Galicji (1867–1918) / M. Kulczykowski. Kraków, 1995. S. 34.

³² *Wierzbieniec W.* Żydzi w województwie lwowskim w okresie międzywojennym. Zagadnienia demograficzne i społeczne / *Wacław Wierzbieniec.* Rzeszów, 2003. S. 193, 196, 360–361.

³³ ЦДДА України у м. Львові, ф. 174, оп. 1А, спр. 62, арк. 1; *Goldberg J.* Majer Bałaban – czołowy historyk polskich Żydów / *J. Goldberg* // *Kwartalnik Historyczny.* 1991. N 3. S. 87.

раніше, працював учителем (ця професія становила основне джерело його доходів аж до початку Першої світової війни, тобто до закінчення періоду проживання у Львові). Спочатку, впродовж 1901/1902 навчального року, він узявся за викладацьку роботу в початковій школі ім. Чацького (колись він і сам навчався у цій школі), а потім, у період поступового розширення своєї наукової діяльності, викладав у Четвертій та Сьомій львівських гімназіях, а також Першому училищі. Праця учителем у Львові, і таким чином, отримання стабільних, хоча і невеликих доходів, дала М. Балабану можливість у 1901/1902 навчальному році вступити до Львівського університету на філософський факультет.

Одночасно з навчанням у Львівському університеті, який він закінчив у 1904 р. (відносно швидко завдяки вищезгаданим двом закінченим семестрам на юридичному факультеті), та розвитком наукової діяльності, що призвела до збільшення числа публікацій, М. Балабан удосконалював свої педагогічні здібності на посаді вчителя. Після повернення до Львова він уміло поєднував освітню діяльність не тільки з навчанням в університеті та науковою працею, але й зі журналістською діяльністю. Він ввійшов до складу редакторів, займаючись випуском сіоністського тижневика “Схід” (виходив слідом за сіоністським двотижневиком “Майбутнє”, з яким М. Балабан був пов’язаний ще перед виїздом до Глинян: у двадцятирічному віці він опублікував у ньому свою першу статтю “Єврейська благодійність у Львові” (1897) під псевдонімом “Emes”). Саме під цим псевдонімом він публікував статті й у тижневику “Схід”. З огляду на сучасність, вони мають навчально-пізнавальну цінність, відображуючи, перш за все, тодішнє знання історії, а також наукові досягнення М. Балабана, привертаючи увагу сучасних істориків, які займаються єврейською проблематикою. Важливим кроком до пізнання журналістики М. Балабана, що відображено у тижневику “Схід” та у львівській пресі (“Львівському кур’єрі”, “Польському слові”), було б створення бібліографії його публіцистичних статей. Добрим прикладом для наслідування є складення списку літератури публіцистичних статей М. Балабана, вміщених на шпальтах газет “Наш кур’єр” і “Наш огляд”, редактором яких був Генріх Крошчор³⁴.

Педагогічна діяльність, яку М. Балабан любив і високо цінував, певною мірою вплинула на його захоплення наукою. Згадуючи життя після повернення до Львова, він зазначав: “Для мене почався період інтенсивних досліджень і напруженої роботи, яка зайняла більше, як тридцять років мого життя. І тут знову якийсь дивний випадок мав велике значення для моєї майбутньої праці. В той час, коли я був учителем однієї початкової школи, одного разу мій учень (бл. п. доктор Пінскер) розповів мені, що в найближчу суботу після Пуриму в одній синагозі, де його батько був помічником, читатиметься якась інша притча. Я відвідав цю синагогу (Nachmanowiczuw lub Turei Zahaw) і насправді, виявилось,

³⁴ Kroszczor H. Publicystyka Majera Bałabana na łamach “Naszego Kuriera” i “Naszego Przeglądu” / H. Kroszczor // Biuletyn ŻIH. 1977. N 3. S. 49–50.

як пізніше мені пояснив габай, що це була притча про Золоту Розу, про яку я багато чув ще змалку, будучи дитиною Львівського гетто. Згідно повір'я, кожного разу, коли хтось з рідних хворів, люди ходили просити про одужання на її могилу. Я опрацював і доповнив цю легенду, написавши нарис для журналу “Схід” (1902). Це був перший історичний нарис. Подальші дослідження, пов'язані зі Злотою Розою, привели мене до архіву, де після двох років я опрацював матеріал для моїх “Львівських євреїв”. У той самий час я працював тоді для мого професора-бібліографа Л. Фінкля, готував бібліографічні нотатки з історії євреїв. Так з'явилися два напрями: бібліографія та історія окремих єврейських громад. Після Львова був Краків, на який я витратив з перервами 25 років свого життя”³⁵.

Великий вплив на учительську кар'єру М. Балабана мало одержання ним у 1904 р. звання доктора філософії за вищезгадану працю “Євреї Львова на рубежі XVI–XVII століть”, яка була написана на семінарі у професора Л. Фінкеля й пізніше опублікована.

Навчальний план М. Балабана з вивчення юдаїзму у Сьомій львівській гімназії, як і в інших тодішніх середніх школах Галичини, вміщував питання богослов'я та історії євреїв, включаючи історію євреїв на території Польщі. Та М. Балабан проводив заняття у дещо інший спосіб. Так, учні шостого класу повинні були проявляти більше самостійності, ніж учні молодших класів. Вона полягала в написанні рефератів, пов'язаних з історичною тематикою, тоді як питанням богослов'я приділялося менше значення³⁶.

Сьома львівська гімназія характеризувалася відносно високим рівнем навчання. Доказом цього був той факт, що разом з М. Балабаном у ній викладали й інші особи, які мали високі наукові здобутки. Серед учителів гімназії був, зокрема, доктор Юліуш Кляйнер (відомий історик і теоретик польської літератури) та доктор Владислав Вітвіцький (відомий філософ і психолог)³⁷.

Працюючи у Сьомій львівській гімназії на посаді вчителя і маючи постійне місце роботи, М. Балабан почав також інтенсивніше займатися науковою діяльністю. Проявляючи щораз більше зацікавлення історією львівських євреїв, він уже в 1909 р. опублікував у часописі “Львівська бібліотека” свою працю “Єврейська діляниця, її історія та пам'ятки старовини”. У тому ж році, на прохання Історичної комісії Польської Академії Знань у Кракові, він підготував до друку працю “Реєстр євреїв і караїмів Галичини, теребовлянського та коломийського округів в 1765 році”, яка була включена до одинадцятого тому “Архіву Історичної Комісії Академії Знань”.

³⁵ Księga jubileuszowa dla uczczenia sześćdziesięciolecia profesora Majera Bałabana. Warszawa, 1938. S. 38

³⁶ Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum VII we Lwowie za rok szkolny 1912/1913. Lwów, 1913. S. 34–35.

³⁷ Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum VII we Lwowie za rok szkolny 1909. Lwów, 1909. S. 52; Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Gimnazjum VII we Lwowie za rok szkolny 1910. Lwów, 1910. S. 35, 37.

До відомих польськокомовних праць М. Балабана, які він написав під час перебування у Львові, належать, насамперед, “*Бібліографія історії євреїв у Польщі*” (опублікована в “Історичному кварталнику” та “Історичному огляді”), стаття “*Будівництво каналу в Польщі в XVI–XVIII столітті*” (з’явилася у 1912 р. у “Кварталнику, присвяченому дослідженням єврейського минулого в Польщі”), монографія “*Історія євреїв Кракова і Казімежа*” (Краків, 1913. Т. I: 1304–1655), написана на замовлення єврейської громади в Кракові. Публікація цієї праці сприяла отриманню М. Балабаном докторського ступеня у Львівському університеті, а також, завдяки підтримці професора Л. Фінкля, стипендії Міністерства та річної наукової відпустки в 1912/1913 навчальному році (це дало М. Балабану змогу поїхати у тривале наукове відрядження, яке він використав для пошуків інформації у різних архівах, у тому числі, у Кракові, де вчений провів декілька місяців у пошуках архівних матеріалів для другого тому монографії, присвяченої євреям Кракова).

Значний вплив на наукову діяльність М. Балабана мала тісна співпраця з Шимоном Дубновим, відомим єврейським істориком, який з 1909 р. видавав у Санкт-Петербурзі історичний науковий журнал “Єврейська старовина”. Результатом цієї співпраці були численні розвідки М. Балабана, опубліковані у цьому журналі³⁸.

У 1937 р., під час святкування свого шістдесятиріччя, М. Балабан сказав: “Я очолив команду, яка займається вивченням історії євреїв у Польщі”³⁹. Важливий внесок для цього зробили праці, опубліковані ним ще до Першої світової війни, тобто у період проживання у Львові.

Таким чином, Львів не випадково став центром сучасних історичних досліджень з історії євреїв Галичини. З того часу, як євреї Галичини у 1867 р. одержали рівні права, у Львові були створені сприятливі умови для їхньої культурної та наукової діяльності. У цьому багатонаціональному та історичному місті, місті з великим культурним надбанням, поєднувались культури польського, українського, єврейського та німецького народів. Отже, національна історіографія сприяла тому, щоб ця група людей могла відокремитися і “пробитися”. Вивчення історії власного народу було складовою частиною процесу набуття самосвідомості. Можливо, ця атмосфера конкурентності щодо зміцнення національної ідентичності є поясненням того, чому тут на зламі століть зосереджувалися, певною мірою, перші дії єврейських істориків, котрі мали тісні зв’язки з Львівським університетом, займалися дослідженням історії власного народу.

---

³⁸ Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum VII we Lwowie za rok szkolny 1912/1913. Lwów, 1913. S. 24; Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum VII we Lwowie za rok szkolny 1913/14. Lwów, 1914. S. 35; Almanach szkolnictwa żydowskiego... S. 546; *Szulkin M.* Prof. dr Majer Bałaban... S. 5–6.

³⁹ Księga jubileuszowa... S. 36.

MOSES SCHORR AND MEIR BALABAN IN LVIV UNIVERSITY ENVIRONMENT AT THE TURN OF THE 19–20 centuries

Waclaw WIEZHBIENIEC

The Bronislaw Markiewich State Higher School of Technology and Economics in Jaroslaw,
the University of Rzeszow,
the Jewish History and Culture Department

Many famous scientists had close links with Lviv and its environment. Among them there were the Jewish historians Moses Schorr and Meir Balaban. They were the beginners of the modern Jewish historiography. Their valuable publications on the history and culture of Jewish population who had been living on Polish lands are actual nowadays and are very important for modern historical research.

Key words: the Jews, Lviv University, Lviv, the historical sciences, the history of the Jews, the Jews' culture.

МОИСЕЙ ШОРР И МАЙЕР БАЛАБАН ВО ЛЬВОВСКОЙ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ СРЕДЕ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX в.

Вацлав ВЕЖБЕНЕЦ

Государственная высшая техническо-экономическая школа
имени о. Бронислава Маркевича в Ярославле,
Жешувский университет,
отделение истории и культуры евреев

Многие известные ученые имели тесную связь со Львовом и его средой. Среди них были еврейские историки Моисей Шорр и Майер Балабан, которые положили начало современной еврейской историографии. Их ценные публикации, посвященные истории и культуре еврейского населения, проживавшего в Центрально-Восточной Европе, актуальны и сегодня и имеют огромное значение для современной исторической науки.

Ключевые слова: евреи, Львовский университет, Львов, исторические науки, история евреев, культура евреев.